

עמית קפלן, טלי פפרמן, שמרית סלונים, הדס בן אליהו, חנה הרצוג, נעמי חזן, רונה ברייר גארב וגל ליפשיץ. **להפוך עבודות שקופות לנראות: חסמים להשתלבות נשים בשוק העבודה בישראל (דוח מסכם)**. מכון ון ליר, שוות - המרכז לקידום נשים בזירה הציבורית, והמכללה האקדמית תל אביב-יפו. 2020. 248 עמודים

מיכל פרנקל*

ימי הקורונה, שכפו על כולנו את השיבה הביתה, הגשימו כמעט בן לילה את מטרתו של פרויקט המחקר הנרחב שניהלו עמית קפלן, טלי פפרמן, שמרית סלונים, הדס בן אליהו, חנה הרצוג, נעמי חזן, רונה ברייר גארב וגל ליפשיץ, וגילו לעין כול את ה"עבודות השקופות" - אותן משימות שאינן מוגדרות באופן פורמלי כ"עבודה" ואינן זוכות להכרה או לתגמול כספי, אף שבלעדיהן שגרת העבודה וחיי המשפחה אינה אפשרית.

העברת העבודה הביתה חשפה בפנינו את המאמץ העצום ואת הזמן הרב שנשים (בעיקר) משקיעות בניהול חיי היומיום מאחורי הקלעים ובשימון הגלגלים המניעים את השגרה, הן במקום העבודה הן בספֶרה הביתית. בעולם העבודה גילו המנהלים, "לפתע", את חשיבותה של העבודה הרגשית והחברתית שנשים מבצעות. תחושת הניכור והקושי בתקשורת, שעליהם דיווחו עובדים רבים במהלך משבר הקורונה, אולי הנכיחה עבורם את חשיבותה העצומה של אותה "עבודה שקופה", שמוצגת לעיתים כפטפט לא יעיל בפנית הקפה אבל הופכת את מקום העבודה למכיל יותר ואת עבודת הצוות לחלקה יותר. ביטויים קטנים ולא רשמיים של תשומת לב, שיחות עידוד פה ושם, חגיגות יום הולדת וציון פומבי של אירועים אישיים, שמופיעים כאילו יש מאין, מבלי שהארגון עצמו יקדיש להם מחשבה ומאמץ, נעלמו לפתע מסדר היום והותירו עובדים רבים בתחושת ניכור כלפי מקום העבודה שהיה להם לבית לפני הקורונה. חסרונו של יחס אישי מצד המנהלים הפך לפתע מורגש יותר, בהיעדר מערך התמיכה השקוף של התמיכה הרגשית מצידם של עמיתים ובעיקר מצידן של עמיתות לעבודה. מעניין לגלות שגם בעידן הפוסט-קורונה, שבו מתבקשים העובדים לחזור למקום העבודה כדי להבטיח את הזדהותם איתו ואת שיפור התקשורת ביניהם, העבודה הבלתי פורמלית של בניית עבודת הצוות והתמיכה הרגשית בה נותרת שקופה.

בספֶרה הביתית, העבודה הנרחבת והשקופה שנשים משקיעות בטיפול בצורכי המשפחה הפכה גלויה מאוד לעיני שותפיהן לניהול המשפחה. הנוכחות הכפויה בבית העלתה לסדר היום הציבורי את המטלות היומיומיות הרבות הנעשות מאחורי הקלעים של חיי הבית - העסקתם של ילדים שמסגרות החינוך שלהם נסגרו, חיבור לזום, עזרה בשיעורי בית, דאגה להורים מבוגרים, עזרה לשכנים שאינם יכולים לצאת מהבית, שירותי הסעדה וניקיון, ועבודה רגשית אינסופית בתקופה של חרדה קולקטיבית. מעסיקים ועמיתים לעבודה

* פרופ' מיכל פרנקל, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

נדרשו להתחשב באותן עבודות שנשים, שמבצעות אותן בדרך כלל, מתאמצות להסתיר ממעסיקיהן. אבל כרגיל, גם כאשר המשימות הבלתי מתוגמלות שקופות פחות, וגם כאשר גברים רבים החלו להיות נוכחים ביומיום בספרה הביתית, אותן משימות הוסיפו ליפול במידה לא פרופורציונלית על כתפיהן של נשים. ההכרה החברתית בחשיבותן לא הגדילה את התגמול החברתי או הכלכלי על ביצוען, ונשים – יותר מגברים – הוצאו לחופשה ללא תשלום כדי שיוכלו לבצע את המשימות הללו, שכעת הפכו לנראות, מבלי לפגוע ברווחיותו של מקום העבודה.

מרכזיותן הלא מדוברת של העבודות השקופות בעולם העבודה ובספרה הביתית כאחד, והקשר בינן ובין אי-השוויון המגדרי בעבודה, הם שעומדים בליבו של דוח המחקר הנרחב שפרסמו חברות מרכז "שוות" רגע לפני פרוץ המגפה. הדוח, שכותרתו להפוך עבודות שקופות לנראות: חסמים להשתלבות נשים בשוק העבודה בישראל, מגיש באופן קריא ובהיר את שיח המחקר על עבודות שקופות, ומניח תשתית תיאורטית ואמפירית לדיון הציבורי החשוב במשימות הבלתי מתוגמלות ובמחיר החברתי הגבוה שאנחנו משלמים כדי לא לתגמל נשים על ביצוען של משימות אלו. תשתית כזאת, טוענות המחברות בצדק, מאפשרת להבין טוב יותר את תפקידן של העבודות השקופות והממוגדרות, ואת פעולתן כחסם להשתלבות שוויונית של נשים בשוק העבודה הפורמלי ולקידומן בו.

פרויקט המחקר הנרחב והמקיף, שבו חברו יחד מרכז שוות, מכון ון ליר והמכללה האקדמית תל אביב-יפו, שילב מתודולוגיה כמותנית ואיכותנית על מנת למפות את סוגי העבודות השקופות המבוצעות בספרה הציבורית ובספרה הביתית ואת חלוקת העבודה המגדרית המאפיינת את ביצוען של עבודות לא מתוגמלות אלו. אף שנושא העבודות השקופות נדון בשיח הפמיניסטי מאז שנות השמונים, העבודה שלפנינו חדשנית בכמה היבטים. היא בוחנת עבודות שקופות במרחב הביתי ובמרחב הציבורי גם יחד, ומתוך כך מסמנת את הקשר בינן ובין אופני השתלבותן של נשים בעולם העבודה. בעידן שבו ההבחנה בין הבית למקום העבודה מיטשטשת והולכת – הן מבחינת מרחב, עם העלייה בהיקף העבודה מהבית, הן מבחינת הזמן המוקדש לשני תחומי החיים – הבחינה הסימולטנית של עבודות שקופות הנעשות בשתי הספרות מאפשרת דיון פרטני בקשרי הגומלין ביניהן. חידוש נוסף הוא ההבחנה הרגישה בין עבודות שקופות שעושות נשים בשני המרחבים ובין אלו שעושים גברים. בהקשר זה, הדוח מצביע על הבדלים מגדריים באופני התגמול החברתיים והכלכליים המוענקים לנשים ובין אלה המוענקים לגברים על העבודות השקופות לכאורה שהם מבצעים. השילוב בין מחקר איכותני המבוסס על ראיונות קבוצתיים ובין ניתוח כמותני המבוסס על ניתוח סקר נרחב שערכו החוקרות סייע לחברות הצוות לבחון כיצד נשים וגברים ממסגרים את המשימות שהם מבצעים בשתי הספרות, ולהציע מיפוי רחב ומדויק של חלוקת העבודה המגדרית בעולם המשימות הבלתי מתוגמלות.

בעולם העבודה מבחין המחקר בין עבודות שקופות הקשורות לתפקיד, שאותן מכנות הכותבות "מְזוּפָּר", לעבודות שאינן קשורות לתפקיד ומכונות "מְשֻׁפָּח". עבודות המזופר כוללות ארגון ותיאום פגישות, רישום פרוטוקולים בישיבות, הכנת חומרי רקע לדייונים וכדומה, גם כשמשימות אלו אינן נכללות בהגדרת התפקיד הרשמית של נשות המקצוע המבצעות אותן, וגם כאשר לא מצפים מגברים בתפקידים מקבילים לבצע אותן. רבות מהנשים שהשתתפו במחקר דיווחו על ציפייה שיבצעו את המשימות הללו ועל "ענישה"

הכרוכה בסירוב לבצען. עבודות המְשפּוּחַ כוללות תחזוק היחסים החברתיים בעבודה, למשל באמצעות איסוף כסף למתנות, קניית מתנות, ציון ימי הולדת, שמירה על סביבת עבודה אסתטית, ועבודה רגשית כגון תמיכה בעמיתים ובעמיתות. אחת המסקנות החשובות של המחקר היא כי "עבודה שקופה היא חלק בלתי נפרד ממושג העבודה בשכר". המחקר מוסיף אפוא נדבך חשוב להבנת מגדורם של תהליכי עבודה ולהבנת אי-השוויון המגדרי הטבוע בהם.

בספרה הביתית סוקר המחקר שורה ארוכה של עבודות שקופות בתחום תחזוקת הבית והטיפול במשפחה הגרעינית והמורחבת. בהקשר זה מעניינת במיוחד ההבחנה בין העבודות המבוצעות על ידי נשים, שהן יומיומיות, לא ניתנות לדחייה ושגרתיות, דוגמת בישול, גיהוץ, עזרה בשיעורי בית ותחזוקת היחסים עם המשפחה המורחבת, עם הרשת החברתית ועם מערכת החינוך, ובין העבודות המבוצעות בדרך כלל על ידי גברים. עבודות דוגמת תחזוקת המבנה והגינה, תחזוקת רכב המשפחה או ניהול חשבונות הבנק גם הן עבודות שקופות, אך בניגוד לעבודות ה"נשיות" הן נעשות בדרך כלל אחת לתקופה ובאופן שמאפשר תכנון מראש. כך, גם אם קיימת לכאורה חלוקת עבודה מגדרית הוגנת בביצוע העבודות השקופות הקשורות לספרה הפרטית, השפעתן של העבודות השקופות ה"גבריות" על ההשתתפות בעולם העבודה קטנה במידה ניכרת מזו של העבודות ה"נשיות".

אף שהמסמך שלפנינו מוגדר כדוח מחקר, הוא כתוב כספר לכל דבר ועניין. חלקו התיאורטי כולל סקירות תיאורטיות והיסטוריות חשובות על התפתחות ההבחנה בין הספרה הציבורית לזו הפרטית ועל העבודות השקופות בתוכן. קוראי וקוראות העברית ימצאו כאן סקירה בהירה ונגישה של הספרות העכשווית על מגדור עולם העבודה, שתהיה שימושית לסטודנטים ולמתעניינים מן הקהל הרחב. קהל חוקרי וחוקרות העבודה, המשפחה והשילוב ביניהן בישראל ימצאו בטקסט מידע עשיר וחשוב המאפשר לבחון את מגדורו של עולם העבודה באור חדש. חלקו האמפירי של הדוח פורש תשתית חשובה לעיצוב מדיניות ממשלתית וארגונית שתכיר במרכזיותן של העבודות השקופות ותתגמל אותן באופן הוגן. המחברות מציעות שורה ארוכה של רפורמות נחוצות בתחום זה. ההחלטה לפרסם דוח מחקר נרחב ומפורט בשפה העברית במקום להסתפק בפרסום מאמרים מקצועיים בלבד תהפוך את המחקר החשוב הזה, כך אני מקווה, לאבן דרך בחשיבה מחודשת על התגמול שהמדינה והמעסיקים מציעים לעובדות ולעובדים שעבודתם תהפוך משקופה לנראית.